

COPY OF:

INTERVIEW WITH KAUMATUA

MARCH 1982

Speaker: Wiki Popata

Hei timata, me korero pono ahau. Horekau i nui nga korero matau a o tatou wheinga i mahue iho ki ahau. Te matenga atu, mate atu ano a ratou korero. Engari, me noho tonu te tangata, me whai whakaaro a ia hoki, ma wai tena whakatupuranga e korero, i te mea, kua mate katoa nga kaumatua o tena ao. No reira, e koro, kia marama koe, toku mohio, he matauranga timokamoka.

Na wetahi rarangi korero i korerotia-a-ngututia ki ahau etahi ake, he mea kapo noa ake e ahau. Na, nga kaupapa, nga kupu korero i whakawhiwhia ki ahau, maaku e hoatu, hei hono i a koutou ki tena whakareanga tangata, kua tae ki te ao wairua.

Taku e whakarongo ake nei, ko tau e hiahia nei, me whakapupungia nga korero mo Rangaunu, ne?

E koro, ko Rangaunu te moana.

He hiinga, he toka - E hia ranei?

Koia i kiia ai - Ko Rangaunu Kete Rau.

He hoehoenga, puta noa.

Koia i meatia ai - Rangaunu Popo Waka.

He kaukauranga, huri noa.

Koia i meinga ai - Rangaunu Wai Puataata.

He whakaarotanga ake hoki no mua noa atu. No mua i te wa i a Uruhamoa i moe i a Hoka - i kiia ai tenei moana me ona tahataha he whakaarotanga ake.

Ko Tuwhakaterere te tupuna o nga iwi i whangaitia e te kete a Rangaunu. Ka whanau ki te wahapu a Rangaunu.

Ki te hauauru, ko Houhora te maunga. Ehara ko Tohoraha, he toka ke tera. Roaka mai te ingoa o tenei toka i te terenga ake o te tohoraha. Kia rite a Houhora ki te tohoraha te titiro atu - ko te tohu tena, kua tae koe ki te toka. Hoi, he pakeke maaku te whakamarama atu ki a koe. Me haere koe ki te hii. Whaia nga tohu, Ki te kahore, me hoki mai ki te hao parore.

Ko te whakamaoritanga ake a Houhora, no te horahanga ake o nga hou toroa. He manu rangatira tenei, tona kainga kei waho ki te moana. Nga hou o tenei manu, he rangatira. Hei aha enei hou manu? Hei a heru, hei a tia ki nga makawe.

Na, ahau atu ki te hau marangai ko Puwheke, he maunga. Te pu o te wheke. Te putake o tenei ingoa, ko tetahi wheke he mokaikai, i arumia ki te whenua nei - i Hawaiki. I waihotia hei kaitiaki mo te moana nei, a Rangaunu.

I te taenga mai a Te Parata, i moe i a Kahutianui. Kihai a ia i tukua e te kaitiaki nei kia tomo mai i te wahapu a Rangaunu.

I kitea ra, he waka Mamaru, he ope taua, puratoke kau ana te ngaru, aa, i araia atu. Koia i uu ai ki Karikari, ki Ngati Kahu. Kei raro atu i te wahapu o Rangaunu, he toka - ko Motutara. He hiinga maomao kei konei.

He toka ano ki runga ake i te one a Rangiputa - ko Okera. I paea tetahi kaipuke ki konei, akina e te ngaru, pakarukaru atu. He kaipuke aru tohoraha. Horekau ahau i mohio ki te tau pu i paea ai. Heoi, i te takiwa i tu ai te whare karakia ki Kareponia, ki te urupa a Komako.

I te paenga o tenei kaipuke, i riro mai te utanga i oku ake tupuna. Pohehe ake ratou he huka te utanga. Ka mau haeretia e ratou ki nga kainga, tohatohangia atu. Heoi, te kainga ake, i ngaua te ngao, i mohiotia, he tote ke. Na, koia te whakamaoritanga o tena ingoa hapu a Te Kai Tote.

He hiinga hoki, kei Okera - he tamure he pakirikiri he kahawai he maomao ano.

Ko Wharekia te one ki te tonga o Te Okera. He haonga tenei, ina ranga te kane ki konei, e kore e kitea te wai, he koropupu tau.

E wha nga hiinga tua atu i konei - ko Toanga, ko Wai Ngakau, ko Pukewhau, ko Mangatete.

Ko Toanga, i roaka mai tenei ingoa i te toonga o nga waka ki te reeke, he keringa kapia i toku ao, he paraka, he aha ranei, i tenei wa. E kii ana a Toanga i te hiinga hotoke. I te raumati, he hiinga koinga, kapeta, toike me era atu mango. E rua nga tino ra i hiia ai nga mango.

Ko Rakaunui, ko Rakaumatohi ki te marama o Hanuere ara ko Huetaanguru ki te Maori. Ko Urerua, ko Pekapeka etahi atu o enei hiinga hotoke.

Ko Mangatete, he ingoa ngaro tenei. He toka tamure tenei. No tuawhenua tenei ingoa, engari, kua pokia e tetahi ingoa hou. Ko Kaingaroa tenei. I roaka mai tenei ingoa i te hangaanga o tetahi whare i te pakeha. Tenei whare, he nui, he roa hoki. Ko te tangata, nana tenei whare i mahi, ko Long. Koia ko Kaingaroa te kainga i hangaia e te Roa.

I roaka mai te ingoa o Mangatete i nga pakanga o te Maori i mua i te whakaekenga mai o te pakeha. I arumia tetahi tupuna ki roto ki te repo, aa, piri atu ki reira. I te taenga ake o nga kai-arua, mohio tonu iho ratou, i te repo ta ratou tangata e piri ana. Ka noho rawa, ka tatari. No te tetetanga o te repo, mohio tonu ratou kei hea pu te kuhunga. No te korikoringa o ana waewae i te paru tomomi o te repo ara te manga, i rangona te kiki o te paru. Me he tou e tete ana, he manga rakau e puhia ana e te hau.

Me hoki mai ki te moana.

Ko Pukewhau, he kainga mahue tenei. He whenua i riro i te kawanatanga. Na toku ake matua a Timoti Popata i tono kia tirohia tenei paraka whenua. Ki toku mohio e tarewa tonu ana. He hiinga kapeta, koinga hoki, a Pukewhau.

He ahua pena a Waikainga, he haonga patiki, kanae hoki.

Ko Te Repo tetahi toka tamure. I hiinga tenei waahi, mai o tatou tupuna, aa, mohonoa nei. Ko te hiinga tenei o nga roma e rua a Mangatete me Te Awanui.

E koro, he nui nga ingoa tupuna kua pokia e te ingoa pakeha. Ko Apatahi tetahi, engari, naiane, ko Cosy Nook. Ahu whaka-te-tonga i Apatahi, ko Hikapoeru, he tahuna paru. He poka tamure kei konei. Kua tua atu, ko Motukaraka. He rakau karaka kei konei, he kainga no nga matua. I ahau e tamariki ana, he hau rakau, he hua whenua i konei.

Ahu whaka-te-uru atu, he motu, ko Pakeretu. I konei nga tupuna e keru kapia ana. Ko te iwi whakamutunga i konei e noho ana, ko Ikaroa ma ara, oku matua, koia tenei waahi i meatia ai Popata's Island.

Kahore tawhiti atu i konei he toka tamure, ko Kauri. I meatia ai ko Kauri, i te mea he tumutumu kauri e toe tonu ana ki reira.

Ko Okuraiti tera waahi e kiia ana he papakainga tawhito i te wa i tukua te whenua nei e Panakareao ki te pakeha. Ko Ngakuraiti, he hiinga no nga iwi o Maimaru, Poneke, Kareponia. He tamure, he araara, he kahawai, he ahuriri, he patiki, he kanae, he koheru. Enei ngohi katoa, he ahua ke to tena, he ahua ke ano to tena. Te araara, kahore e kainga whanuitia ana. Te patiki, kei kona te kupu whakatupato mo te tangata.

"E hoki ranei te patiki ki tona puehu".

Te Koheru - "Kei rite koe ki nga koheru o Ngakuraiti."

He whakatauki tenei na te iwi o Ngai Takoto i whakarite. He ika porangi tenei. He wa ano e tere ana te koheru ki uta, uu atu, mate atu, aa, tunua e te ra.

E koro, etahi taima, he pena hoki te ahua o te tangata.

Ki tua atu o wenei hiinga, ko Okapiti. He kainga mahue tenei. He nui te patiki, te kanae, me te aua.

E rua nga motu kei tua i konei - ko Okatakata me Omaia. He waahi one ki te taha hauauru, ko Kahipaka. Kei tenei takiwa o te moana, horekau i mau i ahau, kei hea pu te rua o te kakarepo. Kei tena moana ona taniwha, kei tena moana. Ko te kakarepo, he mea pera - he tonu.

Rere atu ki tuawhenua i Ngakuraiti, ko Otangi, ki te peka o te awa a Kareponia. He poka katoa tenei wahanga o te awa. Tua atu i konei, ko Te Karaka, he haonga kanae. Tua atu ko Paratangi, he tikinga karahu, tio hoki. Kei runga tata ake, ko Te Wharau, kei tera taha o te awa, ko Taumahi. E kiia ana i enei ra, ko Millers.

I te mea i konei te koroke Tiamana a Miller e oho ana. He hii ngohi tana mahi.

Ko Poneke, kei te rawhiti a Taumahi. He tikinga karahu, he hinga aua, kanae hoki o.

Ko Whakatauranga, kei runga ake i a Te Wharau.

Ko Te Waitui te whitinga i tetahi taha ki tetahi. Ko te mutunga tenei o nga poka tamure.

Whaka-te-rawhiti tata atu, ko Kaho - he pararahi. He tikinga karahu.

Kei tua atu ko Matakau. He pa tenei. Kei ko tata atu, ko te Awatio. He hiinga tuna. Kei konei hoki, ko Mangatawa - he tauranga waka.

He hiinga aua kei konei, he parore hoki. Engari kei nga wehenga katoa tena ika.

Ko nga puke kei runga ake nei, ko Pairatahi. He kainga mahue. He tumatakuru, he kahikatea. No Te Patukoraha enei kainga. Kei konei hoki te putanga atu ki Mangatakuere, he awaawa. He tuna, he kokopu, kei te wai o Mangatakuere. Engari, kia tupato kei konei te urupa tawhito o Te Rangi.

Kei te kuititanga o te awa e haerengia ana e taua, ko te wai a Dinu. He hiinga tuna, kokopu, inanga, kariwaka hoki.

Kei runga ake, he mania - ko Te Waionepu. I konei te pakanga a Te Rangianiwaniwa. Hinga a Te Aupouri i a Ngaere Raumati. Koia i titoa ai te harihari nei:

Ko Whiti, ko Kuri, ko Huapure

Ko Takahipaetu

E hoa! E kore rawa he iwi

Rangatira ki te ringa hapai

Paraoa o kara Wheeru

Neinaha! Neinaha!

Porororo, porororo

Na me hoki au ki te moana.

Me whakararngitia nga ingoa a Rangaunu, mai i Houhora i te uru. He one tona ingoa, ko Otiaia. He toka warehenga kei konei. Tona ingoa ko Ngataierua.

Anga mai ki Kaimaumau, he toka ano, ko Waikahue tenei toka. Kei konei hoki te rerenga o te wai i te repo a Waikahue. Koia i meatia ko Waikahue tenei toka.

Na, rere atu ki roto i te moana, kei tua i Kaimaumau, he paru manawa, ko Motutio. He tikinga tio, karahu, kokota hoki, kia timu rawa te tai.

He pai hoki mo te kuaka.

Ahu whakateuru-ma-tonga atu, ko Waiparera, ko Kaikino, ko Paparore. He hiinga katoa wenei awa.

Ki tua atu ki te tonga, ko Waimanoni, ko Waipapakauri. He awa hoehoenga wenei, aa, e mahara ana a au i toku nohinohinga, i konei nga waka e popo ana. E kii ana enei awa i te poka.

Ko Unahi, kei tua i te puwaha o te awa o Awanui. He pikonga kei te huringa o te awa, ki tuawhenua ko Mangotahi. He toka tenei, ahakoa kei te awa. Te pikonga, e huri whaka-te-rawhiti, ko Parapatiki he haonga patiki.

Tua atu i konei, ko Tikikaiaraara, te waahi i hiia e matou. He aua, he araara, he koheru, he kahawai.

I a matou e tamariki ana, he ma te wai. Tere noa te ika ki Te Kumi, ki Whatukaro. Hoi, i tenei ra, kahore e pera. He hiinga tuna, me tena kanae kua taunga te noho ki te wai Maori. Kei enei awa katoa, he rakiraki. Kei nga tahataha o nga awa nei, he putangitangi, he pukeko, he peihana. Ahakoa, ehara no tenei motu ake tena manu e kainga tonutia ana e a au.

E koro, kua pau te kaha o wenei korero. Mo te taha ki nga toka ika ki waho atu i te wahapu o Rangaunu. Hore kau au e mohio tua atu i a Te Kowhai, Te Kopua Tahī, me Te Rarawa. He rongo noku, kua pakeke haere te kite i nga toka kopua. Kua rereke te takoto o te whenua ki te titiro atu. Kua kaha rawa te mahi o te kawanatanga ki te whakatoto rakau paina.

Ehara a au i te tangata matau ki te whakariterite i nga tohu ki waho rawa ki te moana. He tangata ano mo tera mahi. He taonga ke ano to tena tangata, to tena tangata.

Pena me te korero mo te whenua - ki uta i te toka a Te Rarawa.

Tu ke ana te Rarawa
 Tu ke ana Te Wharekapu
 Taniwha ki te moana
 Whakamauhara tangata
 Ki uta whakamau. Ha!

Na, ka nui tenei, me hikitia ta taua noho, me whakakapia.